

ŽIVA DEDIŠČINA V ZAMEJSTVU: KOROŠKA

Promocija žive dediščine po uvrstitvi v nacionalni seznam

V španski jahalni šoli na Dunaju so 11. marca 2010 javnosti predstavili prvi seznam Unescove nesnovne dediščine v Avstriji. Izmed dvajsetih prošelj je komisija izbrala 18 elementov, ki odselej predstavljajo nacionalno nesnovno kulturno dediščino v Avstriji. Avstrijska komisija sprejema nove prošnje vsake pol leta, doslej je bilo v seznam sprejetih 51 elementov. Tradicije, ustna izročila, znanje in veščine, ki so bili sprejeti v avstrijski seznam nesnovne dediščine, so predstavljeni na posebni domači strani avstrijske sekcije Unesca – Nacionalne agencije za nesnovno dediščino v Avstriji (<http://nationalagentur.unesco.at>).

Prošnjo za vpis lahko vložijo društva oziroma posamezniki, ki v svojih domačih krajih ohranjajo znanja in tradicije, katere Unesco štiti s posebno konvencijo o varovanju nesnovne dediščine iz leta 2003. Konvencija navaja pet glavnih področij nesnovne kulturne dediščine, uprizoritvene umetnosti, družbene prakse, rituale in praznovanja, znanje o naravi in svetu ter tradicionalne obrtne veščine. V konvenciji nesnovna kulturna dediščina obsega tisto dediščino, ki je skladna z obstoječimi mednarodnimi instrumenti za človekove pravice, z zahtevami o medsebojnem spoštovanju med skupnostmi, skupinami in posamezniki in s trajnostnim razvojem. Prošnja za vpis v avstrijski seznam nesnovne dediščine sledi kriterijem Unescove konvencije, prosilci pa morajo poleg osnovnega opisa izvajanja in ohranjanja tradicije v preteklosti in sedanjem času predstaviti tudi spremembe in rizične dejavnike, ki ogrožajo tradicijo kot tudi načrtovane ukrepe za ohranitev oziroma načrte za inovativno posredovanje žive tradicije mlajšim generacijam.

Prizadevanja za vpis v nacionalni seznam

Prošnjo za vpis slovenskih ledinskih in hišnih imen v avstrijski seznam nesnovne dediščine so podpisali zastopniki raznih društev in posamezniki, ki pripravljajo zemljevide z domačimi ledinskimi in hišnimi imeni na Koroškem. Že leta 2008 je v okviru projekta »Narava – trajna, regionalna in čezmejna proizvodnja in trženje kmečkih proizvodov iz Sel« nastal turistični zemljevid, na katerem so zapisana tudi slovenska hišna in ledinska imena (glej www.kosuta.at/projekt). Na zemljevidu, ki sta ga pripravila Interestna skupnost selskih kmetov in Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, so imena zapisana v knjižnem jeziku. Zapisani so zato tudi normativna osnova za rabo imen v nadaljnji pisni in javni rabi. V okviru projekta v Selah je Interestna skupnost selskih kmetov slovenska imena za domačije označila tudi s kažipotmi h kmetijam, s čimer so »na terenu« vidno opozorili na ohranjena slovenska domača imena. Zemljevid je izšel v nakladi 5.000 izvodov, postavljenih je bilo okoli 100 kažipotov in označb za kmetije. Posebnost v okviru projekta pa je bila postavitev dvojezičnih označb za avtobusne postaje s privoljenjem in sodelovanjem pristojnih institucij in z oskrbnikom linije. Prav tako leta 2008 je Slovensko kulturno društvo »Gorjanci« izdalo zemljevid s slovenskimi ledinskimi, pokrajinskimi in hišnimi

imeni v Kotmari vasi (glej www.gorjanci.at). Na zemljevidu so imena zapisana v narečni obliki. Zapise je pripravil domačin Jozi Pak iz Trabesinj, ki je med letoma 1980 in 2007 v nešteti pogovorih s prebivalci Kotmare vasi zbiral imena in jih zapisoval v fonetični pisavi, ki jo je razvil sam kot samouk. Pri realizaciji projekta je sodelovalo več kot 100 ljudi, zbranih in zapisanih je nad 750 ledinskih in nad 250 hišnih imen ter 100 gorskih in pokrajinskih imen. Društveniki so zemljevid opremili s fotografijami in krajšimi prispevki o pomenu imen, o imenih kmetij in o zbiratelju Joziju Paku, Slovensko prosvetno društvo »Gorjanci« pa je pripravilo tudi zvočne posnetke ledinskih in hišnih imen, s čimer so zapisi dobili še dodatno vrednost.

Projekt dokumentiranja slovenskih ledinskih in hišnih imen na Koroškem je bil deležen posebne pohvale, saj je bilo mogoče verodostojno opozoriti na to, da domačini to bogato kulturno dediščino ne ohranjajo le za arhive, temveč se trudijo za živo rabo v najširši javnosti. Konvencija o varovanju nesnovne dediščine ni »muzealska zaščita«, temveč spodbuja žive tradicije k temu, da ostanejo »žive«. Imena so izredno bogastvo in odraz materialne zgodovine ter geografske, krajinske, biološke, geološke in socialne stvarnosti.

Ko je Avstrija leta 2010 prvič predstavila tradicije na področju nesnovne dediščine, ki jih želi ohraniti s posebno Unescovo konvencijo, je bilo zanimanje medijev temu primerno veliko. O slovenskih ledinskih in hišnih imenih kot pomembni kulturni dediščini so poročali avstrijska in slovenska televizija (npr. v oddaji Kultura na RTV SLO), avstrijske, koroške in slovenske radijske postaje, avstrijski in slovenski časopisi in – kar je najbolj razveseljivo – koroški dnevnik, kjer so mediji postavili tudi vprašanje, ali bo po uvrstitvi teh imen v Unescov seznam na Koroškem prišlo do prevrata v mišljenju. Sledila so tudi vabila za predavanja na posvetih in simpozijih (npr. mednarodni delavnici SED v Špetru in Porabju, mednarodni simpozij ob 60-letnici Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, vabljeni predavanja v Državnem zboru ob 10. vseslovenskem srečanju). Največji dosežek pri vpisu slovenskih ledinskih in hišnih imen v avstrijski seznam nesnovne dediščine je gotovo široko pozitivno medijsko poročanje, kar je pripomoglo k novemu razmišljanju o ohranjenih slovenskih imenih na Koroškem, ki so izjemno kulturno bogastvo, na katerega je Koroška lahko ponosna. Slovenska imena na Koroškem so predvsem uradne ustanove pogosto zapostavljale, tajile in pačile, zato je tem bolj razveseljivo, da je organizacija Unesco na ta imena opozorila kot na kulturno dediščino, ki je ohranjena in živa pri uradno priznani manjšini v Avstriji.

Uvrstitev v nacionalni seznam, in potem ...?

Po izidu obeh zemljevidov so po njunem zgledu začeli hišna in ledinska imena zbirati in dokumentirati v krajevnih slovenskih društvih po celotnem Rožu, delo se je začelo tudi na Zilji in v Podjuni. Razvilo se je pravo »gibanje«, ki mu inštitut Urban

* Mag. Martina Piko-Rustia, univ. dipl. etnol., vodja Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik, A-9020 Celovec, 10. Oktoberstr. 25, E-naslov: piko@ethno.at

Kažipoti h kmetijam v Selah.
Foto: Nanti Olip, Sele, 3. 10. 2010

Avtobusna postaja v Selah.
Foto: Nanti Olip, Sele, 3. 10. 2010

Jarnik sledi ter društvenikom skuša pomagati na najrazličnejših ravneh njihovega delovanja.

V letu 2010 so sodelavci inštituta Urban Jarnik v sodelovanju z osrednjima kulturnima organizacijama, Krščansko kulturno zvezo in Slovensko prosvetno zvezo, pripravili dve delovni srečanja za društva, ki se trudijo za ohranjanje slovenskih imen na Koroškem. Srečanj so se udeležili številni zastopniki društev in iniciativ, ki v svojih krajih zbirajo in zapisujejo hišna in ledinska imena. Prvo srečanje je bilo namenjeno predstavitvi stanja dokumentacije slovenskih ledinskih in hišnih imen v posameznih krajih, drugo srečanje pa vprašanju zapisovanja imen. Ker je z dokumentacijo ledinskih in hišnih imen povezanih mnogo vprašanj, je treba delovanje na raznih ravneh skrbno premisliti. Osnovna raven so zapisi in zvočne dokumentacije v narečjih, ki so podlaga, na kateri gradimo. Prav tako zahtevna je druga raven, to je skrbno poknjiženje teh imen za namene pisne rabe. Hkrati je treba upoštevati tudi dosedanje zapisovanje imen v literaturi in arhivih. Nič manj zahteven ni prenos teh imen na ustrezne zemljevide. Potrebni so tako zapisi v narečju kot v knjižnem jeziku, mnogo možnosti pa nudi medmrežje, kamor je mogoče vključiti tudi zvočno dokumentacijo.

23. septembra 2010 je bila tretja vseavstrijska prireditve Dolga noč jezikov. Zvezno ministrstvo za pouk, umetnost in kulturo je vabilo institucije v Avstriji, da sodelujejo s projekti in prireditvami (www.langenachtersprachen.at). V sklop prireditve Dolga noč jezikov so bila vključena tudi predavanja dr. Heinz-Dieterja Pohla na temo *Der Beitrag der Minderheiten zum Namengut Österreichs / Prispevek manjšin k dediščini imen v Avstriji v Pliberku* (prireditelj: Kulturni referat Mestne občine Pliberk, MePZ Podjuna, MoPZ Kralj Matjaž) in v Šentprimožu (prireditelj: SPD Danica, SPD Vinko Poljanec, GWL Škocjan). V »Stari pošti« v Bistrici na Zilji je H. D. Pohl predaval na temo *Das Slowenische und das Deutsche im unteren Gailtal / Nemška in slovenska imena spodnje Zilje* (prireditelji: SPD Zila in Volilna skupnost Straja vas). Na Koroškem so zapustili sled vsi zgodovinsko prisotni jeziki. Referent je s primeri predstavil posamezne jezikovne plasti (predrimsko, romansko, slovansko oziroma slovensko, bavarsko, sodobno nemščino), ki se zrcalijo v imenih na Koroškem in podal primerjave z imeni na Gradiščanskem. Opozoril je tudi na

sledi slovenščine v koroški in avstrijski nemščini in na slovenske izposojenke na Koroškem, na Vzhodnem Tirolskem in drugod. Posebej je upošteval krajevna imena v Podjuni in na Zilji.

Slovenska prosvetna zveza in Krščanska kulturna zveza sta v letu 2010 vložili čezmejni projekt »Kulturni portal ledinskih in hišnih imen na Koroškem« v sklopu operativnega programa čezmejnega sodelovanja SI–AT 2007–2013. Projektna partnerja na slovenski strani sta Razvojna agencija Gorenjske in Gornjesavski muzej Jesenice. Projekt je bil odobren in se izvaja od 1. oktobra 2011, cilji projekta pa so priprava poenotene metodologije (v sodelovanju inštituta Urban Jarnik in Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU), priprava zemljevidov ter priprava skupnega čezmejnega spletnega kulturnega portala ledinskih in hišnih imen na Koroškem in Gorenjskem.

V letu 2010 je Slovensko planinsko društvo Celovec ustanovilo odbor za ledinska in hišna imena, ki sodeluje z inštitutom Urban Jarnik. Slovensko planinsko društvo si prizadeva za postavitev dvojezičnih kažipotov na gorskem območju dvojezičnega ozemlja Koroške, s katerimi želijo ohraniti domača slovenska ledinska in hišna imena tudi v naravi. Inštitut Urban Jarnik opravlja predvsem dokumentacijsko delo s temeljitimi zapisi narečnih in poknjiženih slovenskih imen, ki jih beleži in javnosti predstavlja v obliki zemljevidov, Slovensko planinsko društvo pa želi s postavitvijo dvojezičnih kažipotov v naravi prispevati svoj delež za ohranitev domačih slovenskih imen v živi rabi. Slovensko planinsko društvo Celovec sodeluje z avstrijskimi planinskimi društvi in s Slovensko planinsko zvezo, s katero je doseglo dogovor za temeljit pregled zemljevidov, ki izhajajo v Sloveniji in segajo na Koroško.

Slovensko planinsko društvo Celovec in inštitut Urban Jarnik sta že dobila v pregled zemljevid za območje Julijskih Alp, ki ga je izdala založba Sidarta, pobuda pa je prišla samoiniciativno s strani odgovornega urednika.

V letu 2011 je bila pod vodstvom inštituta ustanovljena posebna delovna skupina strokovnjakov in izvedencev, ki je navezala stike z avstrijsko komisijo za standardizacijo AKO – Arbeitsgemeinschaft für Kartographische Ortsnamenkunde in s Komisijo za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade RS. Delovna skupina obe komisiji obvešča o delu, pripravlja gradivo in opozarja na

odprta nerešena vprašanja. Predstavniki delovne skupine so bili uradno vabljeni na sestanek slovenske komisije oktobra 2011, avstrijska komisija pa jih uradno vabi na sestanek, ki bo marca 2012.

Aprila 2011 so bili člani omenjene delovne skupine vabljeni na sestanek s predstavnico Združenih narodov v Ženevi, gospo Farido Shaheed. Poleg pozitivnih premikov na področju slovenskih ledinskih in hišnih imen po njihovem sprejetju v Unescov seznam so predstavniki delovne skupine na sestanku predstavili tudi problem zavrnitve dvojezičnih kašipotov na Peci; te je z večinskim sklepom zavrnil pristojni občinski svet v Bistrici pri Pliberku, čeprav so prav ta imena takrat že bila Unescova dediščina.

Junija 2011 je bilo odprtje stalne razstave zemljevidov ledinskih in hišnih imen v Rožu, ki jih je pripravil Jozi Pak. Razstava, ki jo je pripravila Slovenska prosvetna zveza iz Celovca, ima naslov Zemljevidi proti pozabi in je na ogled v k & k – Kulturnem in komunikacijskem centru v Šentjanžu v Rožu.

V letu 2011 je Kulturno društvo Šmarjeta-Apače v sodelovanju s Slovenskim narodopisnim inštitutom Urban Jarnik izdalo zemljevid z ledinskimi in s hišnimi imeni v Šmarjeti v Rožu, ki ima tudi uradni Unescov logo. Osnovno gradivo za izvorna ledinska in hišna imena so prispevali Kotmirčan Jozi Pak in številni do-

mačini, strokovno pa so jih obdelali na Slovenskem narodopisnem inštitutu Urban Jarnik. Obširno gradivo je bilo zbrano, dokumentirano in urejeno z različnimi strokovnjaki in poznavalci izvornih poimenovanj. Na zemljevidu so številna doslej le v govoru ohranjena imena zapisana prvič. Kjer je izvor jasen, so ledinska imena poknjžena etimološko, kjer se je poknjžena podoba preveč oddaljila od knjižne, so ohranjeni izrazi narečne govorice. Hišna imena so poknjžena skladno s pravili slovenskega pravopisa. Pri izdelavi zemljevida so izdajatelji upoštevali kartografska pravila in njegovo namembnost. Zemljevid je namenjen domačinom – ki naj spoznajo že bolj ali manj zakrito jezikovno in kulturno plat svoje ožje domovine – ter gostom, ki v občini iščejo oddiha in počitka in ob tem odkrivajo naravne in kulturne lepote občine ter njeno jezikovno in kulturno raznolikost.

Namesto zaključka – pogled v leto 2012

Ker v letu 2012 lahko pričakujemo podobno živahno in razvejano dejavnost kot v letih 2010 in 2011, lahko rečemo, da je bila uvrstitev slovenskih ledinskih in hišnih imen v avstrijski seznam nesnovne dediščine pomemben korak, ki je na Koroškem temeljito spremenil odnos do te dediščine.

Unescova konvencija – če jo razumemo pravilno – je torej lahko močno gibalno pozitivnega razvoja.

